ستروکتورالیزم – Structuralisme

لێرەوە مەبەست لە ستروکتورالیزم، ستروکتورالیزمی ئەدەبییە، نەک ستروکتورالیزم وەک میتۆدێکی لێکۆڵینەوەی سەرتاپاگیری، بێ گومان ئەمەی دواییان زۆر بواری تری زانستە مرۆڤایەتییەکان دەگرێتەوە وەک: ئەنترۆپۆلۆژی، سۆسیۆلۆژی، شیکردنەوەی دەروونی، فەلسەفە و کولتوور بەگشتی و ڕەخنەی ئەدەبی. ستروکتورالیزمی ئەدەبی، یان ستروکتورالیزم لە بواری ئەدەبیاتدا بە گشتی، هەر لەسەرەتاوە وەک بزووتنەوەیەکی فیکری بوو، لەناو زانستی زمان، یان زانستەکانی زماندا سەری هەڵدا، لە ساڵانی شەستەکان و حەفتایەکانی سەدەی ڕابردوودا گەشەی کرد و وەک بواریکی ڕەخنەی ئەدەبی هاتە ناسین، خاسییەتە سەرەکییەکانی گەڕان و لێکۆڵینەوە بوو لە ماناو لە ستروکتوری شاراوەی تێکست.

لە ناوەندی فەرهەنگی و ئەدەبی کوردیدا، وشەی ستروکتور- Structur بە (بنیاد) وەرگێردراوە، بەرانبەر بە ستروکتورالیزم-یش -Structuralisme، (بنیادگەری، بنیادگەرایی) دانراوە، کە تا ڕادەیەکی گونجاو و لێی نزیکە، بەڵام من پێم جوانترە دەستەواژە ڕۆژئاواییەکە وەکو خۆی بەکار بهێنم. هەڵبەت، زمانی کوردی ئەو توانایەی هەیە ئەم جۆرە دەستەواژانە وەکو خۆی بەکاربهێنێ، ئەمەش تا ڕادەیەکی زۆر ڕێگامان بۆ ڕووناک دەکاتەوە کە دووچاری کێشە و سەر لێ شێوانی تەمومژی و کێشە ئاڵۆزەکانی وەرگێڕان و بۆچوونی جیاواز نەبین.

ستروکتورالیزم، وەک میتۆدێکی سەربەخۆ و سەرتاپاگیری، کە هەروەکو لەسەرەوە ئاماژەمان پێدا، زۆر بواری لێکۆڵینەوە دەگرێتەوە، لە بنچینەدا لە تێزە زمانەوانییەکانی فێردیناند دو سۆسور- F. de Saus-sure لە دایک بووە. ناوبراو بە کتێبی (وانە زمانەوانییە گشتییەکان) ناسراوە کە لە دوای خۆی بەجێی هێشت و لە ساڵی ١٩١٦دا بڵاوکرایەوە. بێجگە لە وانەکانی دو سۆسور، کتێبە ناسراوەکەی ڕۆمان جاکۆبسن- R. Ja-kobson کە بە ناوی (وتارەکانی زمانەوانی گشتی)یەو لە ١٩٦٣ تا ١٩٧٣ بڵاوکراوەتەوە، لەگەڵ کتێبی (ستروکتورە بنچینییەکانی خزمایەتی) کلۆد لێڤی ستڕۆس- Levi- Strauss کە لە ساڵی ١٩٤٩دا بڵاوکراوەتەوە، لە بنچینەی پێکهاتنی ستروکتورالیزمن وەک بزووتنەوەیەکی فیکری نوێ لە ڕۆژئاوا (بەتایبەتیش لە فڕانسا).

سەرەتاکانی ستروکتورالیزم و ئەدەب بۆ دوو لێکۆڵینەوە دەگەڕێتەوە کە لە یەک کاتدا جاکۆبسن و لێڤی- ستڕۆس لەسەر قەسیدەی (پشیلەکان)ی شارل بۆدلێر کردوویانە کە لە گۆڤاری (مرۆڤ)ی ئەنترۆپۆلۆژی ساڵی ١٩٦٢دا بڵاوکراونەتەوە. ئەمە بەسەرەتای پەیڕەوکردنی ستروکتورالیزم لە ئەدەب دادەنرێ.

لە ڕوانگەی ستروکتورالیزم و ڕەخنەگرە ستروکتورالیستەکانەوە تێکستی ئەدەبی وەک دیاردە و خۆپیشاندانێکی زمانە، یان وەک دەرکەوتنێکی زمانە. لێکۆڵینەوەش لەم خۆپیشاندان و دەرکەوتنە بە گەلێک ستروکتور و ڕێگا دەکرێ وەک:

ڕێزمان. سینتاکس، ڕەوانبێژی، فۆنێتیک... تاد،

لەم ڕوانگەیەوە تێکستی ئەدەبی نەک هەر وەک یەکەیە (وحدة)یەکی بێ هاوتاو ڕەسەن سەیری دەکرێ، بەڵکو وەک شوێنێک، یان ئاستێک و خاڵێکی بەیەک گەیشتنی مانادارى هەموو ستروکتور و ڕێگاکان. یان بە چەشنێکی دیکە، لە تێککردنەوەی هەموو ئەم ستروکتور و ڕێگایانە مانایەک دروست دەبێ، ئەمەش ئەو خاسیەتەیە کە لە تێکستی ئەدەبیدا هەیە. یان تێکستی ئەدەبی بریتییە لە شوێنی بەیەک گەیشتنی ستروکتورەکان.

لێرەوە، وەک سەرەتایەک، لە دوای سالانی پەنجاکان، بەتایبەتی لە فرانسا. ستروکتورالیزم و ئەدەب، یان ستروکتورالیزمی ئەدەبی، گەشەیەکی بەرچاو و بە هەڕمێن وەردەگرێ. لە ناکاو تەواوی نەخشەی ڕەخنەو لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکان دەگۆڕێن، فراوانترو ئاڵۆزتر و دەوڵەمەندتر دەبن.

ئەو ڕەخنەگرانەی لەم بوارەدا بەرهەمیان هەیە و وەک ڕەخنەگر و نووسەری ستروکتورالیست ناسراون، زۆرن، لێرە ڕوانینی هەرە بە ناووبانگترینیان پیشان دەدەین.

میشێل ڕیفاتێر- M. Riffaterre، وەک شێوازناسێکی ستروکتورالیست ناسراوە، ئەو شێوازی ئەدەبی- Stylistique دەباتە ناو فکری ستروکتورالیزم، وەک: زمانەوانییەک دەیناسێنێ کە کاریگەری لەسەر گەیاندنی پەیام هەبێ. (لێرەوە دەشێ پەیام بە مانا لێک بدەینەوە.)، واتە وەک ئەو کاریگەرییانەی تێکست لەسەر خوێنەری هەیە. لەم ڕووەوە ڕیفاتێر ڕۆڵێکی چالاک دەداتە خوێنەر و لە ئامانجی لێکدانەوەو تێگەیشتن.

ئەو هەر تەنیا لەگەڵ گرنگیدان بەشێوازی نووسین بە خوێنەر ناناسێنێ، بەڵکو وای لێ دەکا گرنگی بە کولتوور و ئەزموونی خۆشی بدا کە ڕۆڵیان دەبێ لە پیشاندانی بوونی تێکست. لەمەشەوە، تێکستی ئەدەبی هەر تەنیا وەک گرێیەک خۆی پیشان نادا کە دەبێ ستروکتور و ڕێگاکانی بزانرێ و شی بکرێتەوە، بەڵکو ئەم تێکستە لە پێناسە کردن و ناساندنیدا دەبێتە هەقیقەتێکی هەستیار و سەخت.

دەشێ ڕۆلان بارت- R. Barthes، بە دامەزرێنەر و بنچینە دارێژەری ستروکتورالیزمی ئەدەبی لە قەڵەم بدەین. بارت دوای ئەوەی گرنگییەکی زۆری بە لێکۆڵینەوەی (نیشانە) و ڕەمز و میتۆیەکانی کۆمەڵدا- Mythes، کە بە چەند کتێبێک ئەم بوارانە شی کراونەتەوە، ستروکتورالیزم لە ئەدەبیاتیشدا پەیڕەو دەکا. کتێبە ناسراوەکانی لەم بارەیەوە بریتین لە: پلەی سفری نووسین، وتارە ڕەخنەییەکان- ١٩٦٥، S/Z-ی ١٩٧٠، ساد، فووریێ، لۆیۆلا-ی ١٩٧١،.... تاد.

لە دوای بارت، ژێرار ژێنێت- G. Genette ناسراوترین ستروکتورالیستە لە بواری ڕەخنەو لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدا.

ژێنێت میتۆدی لێکۆڵینەوەی ستروکتورالیزمی بە پلەی یەکەم لە بواری (گێڕانەوە) وردەکارییەکانی گێڕانەوە بەکارهێناوە کە زۆر بواری ئەدەبی دەگرێتەوە. بۆ شیکردنەوەی تێکستی ئەدەبی و گەڕان بە دوای گێڕانەوەدا ژێنێت کەرستەکانی لە ڕێزمان وەرگرتووە. لەلای ئەو تێکستی ئەدەبی وەک (جۆراوجۆری)یەکی ئاڵۆزتر دێتە بەرچاو لە بەرانبەر توخمە پێکهێنەرەکانیدا کە ستروکتور و ڕێگا ڕێزمانییەکانن. ژێنێت لە کتێبی ناسراوی خۆی- Palimpsestes کە لە سالی ١٩٨٢دا بڵاوکراوەتەوە، گرنگی بە کێشەی خزینی تێکستێک بۆ ناو یەکێکی تر دەدا کە لە بواری ڕەخنە بە Inter-textualite ناسراوە. باس لە هەموو ئەو پێوەندییە شاراوانە دەکا کە لە بنچینەی دروست بوونی تێکستێکدا هەیە، چونکە لە ڕوانگەی ئەو، هەموو تێکستێکی ئەدەبی سەرچاوەکەی بۆ ڕووداوەکانی ژیانی نووسەر دەگەڕێتەوە، نەک هەر ئەمە، بەڵکو بۆ خوێندنەوەکانیشی دەگەڕێتەوە.

گرێماس- A. J. Greimas، لە ڕیزی ئەو نووسەرانە دێ کە لە هەمان سەردەمی بارت و ژێنێت-دا ژیاوە. گرێماس لە لێکۆڵینەوە ستروکتورالیزمەکانی جیاوازی لە نێوان بوارەکانی سێمانتیک و سێمیۆتیکدا دەکا. لە بواری سێمیۆلۆژی گرنگی بە زمان دەدرێ.

بەڵام لە بواری سێمانتیکدا دەشێ گرنگی بە هەموو ئەو بوارانە بدرێ، یان بە هەموو ئەو شتانە بدرێ کە مانایەک دەبەخشن، وەک: وێنەیەک، سینەما، ڕیکلام، فۆتۆگرافی... تاد، بواری لێکۆڵینەوەی گرێماس بە (سێمیۆتیکی گێڕانەوە) ناسراوە، لەم بارەیەوە بە کتێبێک بە ناوی (مۆرفۆلۆژی هەقایەت، یان حیکایەت) ئەم بوارەی شی کردۆتەوە. گرێماس کتێبی دیکەی زۆرە، هەر ناسراوترینیان: وتارە سێمیۆتیکییەکان- ١٩٧٠، مۆپاسان، سێمیۆتیکی تێکست ١٩٧٦.

د. موحسین ئەحمەد عومەر